

*Богдан Петрович Білінський,
аспірант відділу проблем
кримінальної юстиції та кримінології
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
ORCID: 0009-0001-9752-4163*

ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ СУДДІ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації правової системи України особливої актуальності набуває питання забезпечення реального, а не декларативного характеру права на справедливий суд. У кримінальному провадженні, де вирішується доля особи, межі державного примусу та баланс між публічним інтересом і правами людини, роль судді виходить за рамки суто процесуального арбітра. Етичні стандарти діяльності судді стають не лише питанням професійної культури, а й інструментом гарантування конституційних прав і свобод.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання суддівської етики досліджувалися вітчизняними науковцями в межах загальної теорії судоустрою та статусу суддів, а також у контексті принципу незалежності судової влади, серед яких – А. Бірюкова, І. Кондратова, Ю. Богак. Водночас у науковій літературі переважає або загальнотеоретичний підхід до проблеми етики судді, або її розгляд у межах діяльності судді. Комплексний аналіз етичних стандартів судді саме у площині їх впливу на реалізацію права на справедливий суд у кримінальному провадженні залишається недостатньо розробленим.

Мета статті. Метою цієї статті є здійснення системного теоретико-правового аналізу етичних стандартів судді та визначення їх значення для забезпечення права на справедливий суд у кримінальному провадженні, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення механізмів їх реалізації в національній правовій системі.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, узагальнення, системного підходу, а також спеціально-юридичні методи – формально-правовий, порівняльно-правовий та метод аналізу судової практики.

Основні результати дослідження.

1. Нормативні джерела етичних стандартів судді

Етичні засади діяльності судді в Україні визначаються положеннями Конституції України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Кодексу суддівської етики, Бангалорськими принципами поведінки судді, схваленими резолюцією 2006/23 Економічної та соціальної ради ООН від 27.07.2006, іншими міжнародними актами.

Ключове значення мають стандарти, закріплені у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який розглядає неупередженість і незалежність суду як невід’ємні складові права на справедливий суд відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Крім того, орієнтиром для національної системи виступають Бангалорські принципи поведінки суддів, які визначають базові цінності: незалежність, неупередженість, доброчесність, належну поведінку, рівність та компетентність і старанність [1].

Отже, етичні стандарти мають багаторівневу природу та формуються під впливом як національних, так і міжнародних джерел.

2. Етичні стандарти як складова принципу справедливого суду

Право на справедливий суд у кримінальному провадженні не може зводитися виключно до формального дотримання процесуальних норм. Його зміст є значно ширшим і охоплює якісні характеристики судочинства, зокрема незалежність, неупередженість, відкритість, повагу до гідності

учасників процесу та обґрунтованість судового рішення. У цьому контексті етичні стандарти судді виступають внутрішнім регулятором поведінки, що забезпечує реальне втілення принципу справедливого суду.

Відповідно до ст. 6 Конвенції кожен має право на розгляд його справи незалежним і безстороннім судом, установленим законом. У практиці ЄСПЛ сформовано підхід, відповідно до якого безсторонність оцінюється за двома критеріями – суб'єктивним і об'єктивним. Суб'єктивний критерій стосується особистих переконань і поведінки конкретного судді, тоді як об'єктивний – того, чи існують факти, які можуть викликати у сторін обґрунтовані сумніви щодо його нейтральності.

Отже, навіть за відсутності доведеного факту упередженості може бути встановлено порушення права на справедливий суд, якщо обставини справи об'єктивно породжують сумнів у безсторонності суду. Саме в цій площині етичні стандарти набувають системотвірного значення: вони покликані запобігти виникненню таких сумнівів ще до стадії оскарження судового рішення.

Аналізуючи доктринальні підходи, викладені у статті А. Бірюкової та І. Кондратової «Етичні стандарти діяльності судді: поняття та роль», слід відзначити, що автори розглядають етичні стандарти як систему універсальних норм, цінностей і правил, які виконують інструктивну, регулятивну, превентивну та іміджеву функції. Такий підхід є методологічно цінним і для аналізу їх значення в кримінальному процесі, адже саме кримінальне провадження характеризується підвищеним рівнем конфліктності та високими ризиками порушення прав людини [2].

Важливо звернути увагу на ще один концептуальний аспект, запропонований А. Бірюковою та І. Кондратовою: розуміння стандартів через категорію цінностей. Автори підкреслюють, що стандарти не є «мінімальними вимогами», а відображають певний досягнутий рівень досконалості професійної поведінки. У контексті кримінального процесу це означає, що суддя повинен орієнтуватися не на формальну межу допустимого, а на максимально можливий рівень професійної етичності. Саме такий підхід відповідає природі кримінального судочинства, де на кону перебувають фундаментальні права особи [2].

Превентивна функція етичних стандартів проявляється у формуванні моделі поведінки судді, яка унеможливує демонстрацію прихильності до сторони обвинувачення чи захисту. У кримінальному процесі навіть інтонаційна оцінка доказів, некоректні зауваження чи публічні коментарі можуть створити враження заздалегідь сформованої позиції суду. Етичні стандарти, зокрема вимоги стриманості та поваги до учасників процесу, мінімізують такі ризики.

Етичні стандарти повинні не лише існувати як морально-ціннісні орієнтири, а й бути інтегрованими в механізми відводу судді, оцінки доказів, забезпечення змагальності та рівності сторін.

Особливої актуальності набуває питання поведінки судді поза межами судового засідання. Публічні висловлювання щодо кримінальної політики, оцінка діяльності органів досудового розслідування або навіть коментарі щодо конкретних категорій злочинів можуть у майбутньому поставити під сумнів об'єктивність судді під час розгляду конкретної справи. З огляду на це етичні стандарти повинні розглядатися як складова гарантій безсторонності в розумінні практики ЄСПЛ.

Отже, етичні стандарти судді є не допоміжним, а структурним елементом принципу справедливого суду. Вони забезпечують внутрішню узгодженість між правовою формою кримінального процесу та його ціннісним змістом. Без належного рівня етичної культури суддів навіть досконале процесуальне законодавство не гарантує реального дотримання права на справедливий суд.

3. Етичний вимір незалежності та неупередженості

Незалежність судді традиційно розглядається як інституційна гарантія, що забезпечується конституційними механізмами формування суддівського корпусу, гарантіями незмінюваності, особливим порядком притягнення до відповідальності та заборобою втручання в здійснення правосуддя. Водночас така характеристика є неповною без урахування її етичного виміру. Незалежність має не лише зовнішній (організаційно-правовий), а й внутрішній – морально-психологічний аспект, що полягає у здатності судді зберігати автономність професійного судження, протистояти будь-якому впливу та приймати рішення виключно на основі закону й доказів.

У кримінальному провадженні етична складова незалежності набуває особливого значення. Суддя діє в умовах змагальності сторін, підвищеного суспільного інтересу та потенційного тиску з боку органів публічної влади, медіа чи громадської думки. За таких умов незалежність проявляється не лише у відсутності прямого втручання, а й у внутрішній готовності не піддаватися впливу

усталених стереотипів, резонансності справи або позиції сторони обвинувачення як представника держави. Етична стійкість судді стає запорукою того, що жодні позапроцесуальні чинники не вплинуть на оцінку доказів і формування внутрішнього переконання.

Неупередженість є логічним продовженням незалежності та її функціональним проявом. У кримінальному провадженні вона означає об'єктивне і нейтральне ставлення до сторін процесу, недопущення демонстрації прихильності до сторони обвинувачення чи захисту, утримання від оціночних висловлювань щодо винуватості особи до ухвалення обвинувального вироку, а також забезпечення реальної рівності процесуальних можливостей. Згідно з підходом ЄСПЛ безсторонність суду оцінюється не лише за суб'єктивним критерієм (внутрішні переконання судді), а й за об'єктивним – з точки зору того, чи існують обставини, які можуть викликати обґрунтований сумнів у його нейтральності.

Заслуговує на увагу стаття Ю. Богак «Роль етичних норм у судовій практиці: генеза становлення та методи застосування». Автор підкреслює, що етичні норми є невід'ємною складовою судової практики та виступають запобіжником зловживань і корупції, акцентуючи на їх гнучкому та водночас складному для однозначного тлумачення характері. Особливо цінною для аналізу незалежності та неупередженості є складність встановлення меж між моральними та правовими вимогами до поведінки судді. Такий підхід дає змогу розглядати незалежність не лише як формально гарантований статус, а й як моральну категорію, що потребує постійного самоконтролю, усвідомлення конфлікту інтересів, дотримання принципів чесності, конфіденційності та професійної компетентності. Водночас у межах проблематики кримінального провадження доцільним видається подальше поглиблення аналізу саме процесуального виміру неупередженості – з урахуванням практики міжнародних судових інституцій та механізмів відводу судді [3].

Отже, етичний вимір незалежності та неупередженості є невід'ємним елементом забезпечення права на справедливий суд у кримінальному провадженні. Інституційні гарантії створюють формальні умови для автономії судді, однак лише внутрішня етична позиція, заснована на принципах чесності, професійної гідності та відповідальності, наповнює ці гарантії реальним змістом. Саме поєднання правових і моральних засад уможливорює забезпечити довіру до суду як до незалежного та безстороннього арбітра у кримінальному процесі.

4. Вдосконалення механізмів забезпечення суддівської етики

3 метою підвищення ефективності реалізації етичних стандартів доцільним є:

- розроблення узагальнених рекомендацій щодо застосування принципів суддівської етики у кримінальному провадженні;
- посилення ролі навчальних програм з професійної етики в системі підготовки суддів;
- формування єдиної практики оцінки поведінки судді з урахуванням стандартів ЄСПЛ;
- удосконалення процедур реагування на потенційний конфлікт інтересів на ранніх стадіях провадження.

Важливо, щоб етичні стандарти не залишалися декларативними, а перетворювалися на реальний інструмент забезпечення довіри до суду.

Висновки. Етичні стандарти судді у кримінальному провадженні мають комплексний і системуючий характер, оскільки вони поєднують нормативні приписи, професійні цінності та моральні орієнтири, які забезпечують реальне функціонування принципу справедливого суду. Незалежність і неупередженість суду, закріплені в національному законодавстві та міжнародних стандартах, набувають практичного змісту лише за умови їх внутрішнього прийняття суддею як особистої професійної та етичної позиції.

Етичні стандарти виконують превентивну функцію, запобігаючи виникненню обґрунтованих сумнівів у безсторонності суду, сприяють формуванню атмосфери рівності сторін і поваги до гідності учасників процесу, а також забезпечують узгодженість між процесуальною формою та ціннісним змістом кримінального судочинства. Водночас їх значення виходить за межі індивідуальної поведінки судді, оскільки вони безпосередньо впливають на рівень довіри суспільства до судової влади та легітимність судових рішень.

Лише поєднання інституційних гарантій статусу судді з високим рівнем особистої доброчесності, професійної відповідальності та моральної стійкості здатне забезпечити не декларативне, а реальне дотримання права на справедливий суд у кримінальному провадженні та сприяти утвердженню принципу верховенства права в Україні.

Список використаних джерел

1. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 р. Схвалено Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text
2. Бірюкова А. М., Кондратова І. Д. Етичні стандарти діяльності судді: поняття та роль. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. С. 21–29. URL: <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i91.3226>
3. Богак Ю. З. Роль етичних норм у судовій практиці: генеза становлення та методи застосування. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2022. № 2 (76). С. 276–281. URL: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2022.2.45>

References

1. Banhalorski pryntsypy povedinky suddiv vid 19 travnia 2006 r. Skhvaleno Rezoliutsiieiu Ekonomichnoi ta Sotsialnoi Rady OON 27.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (in Ukr.).
2. Biriukova A. M., Kondratova I. D. Etychni standarty diialnosti suddi: poniattia ta rol. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. 2021. S. 21–29. URL: <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i91.3226> (in Ukr.).
3. Bohak Yu. Z. Rol etychnykh norm u sudovii praktytsi: heneza stanovlennia ta metody zastosuvannia. *Derzhava ta rehiony*. Seria: Pravo. 2022. № 2 (76). S. 276–281. URL: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2022.2.45> (in Ukr.).

Білінський Б. П. Етичні стандарти судді та їх значення для забезпечення права на справедливий суд у кримінальному провадженні

У статті здійснено аналіз етичних стандартів діяльності судді та визначено їх значення для забезпечення права на справедливий суд у кримінальному провадженні. Обґрунтовано, що етичні стандарти мають багаторівневу нормативну природу та формуються під впливом національного законодавства й міжнародних актів, зокрема Бангалорських принципів поведінки суддів. Досліджено співвідношення етичних засад із принципами незалежності та неупередженості суду, а також розкрито їх роль у запобіганні виникненню обґрунтованих сумнівів щодо безсторонності складу суду. Проаналізовано доктринальні підходи до розуміння суддівської етики як системи професійних цінностей, що виконують інструктивну, регулятивну та превентивну функції у кримінальному процесі. Встановлено, що ефективність реалізації права на справедливий суд залежить не лише від формального дотримання процесуальних норм, а й від внутрішньої етичної позиції судді, його професійної доброчесності та моральної відповідальності. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення механізмів забезпечення суддівської етики в контексті кримінального судочинства.

Ключові слова: етичні стандарти судді, справедливий суд, кримінальне провадження, незалежність суду, неупередженість, суддівська етика, Бангалорські принципи, право на справедливий суд.

Bilinsky B. P. Ethical Standards of a Judge and Their Significance for Ensuring the Right to a Fair Trial in Criminal Proceedings

The article analyzes the ethical standards governing judicial activity and determines their significance for ensuring the right to a fair trial in criminal proceedings. It is substantiated that ethical standards possess a multi-level normative nature and are formed under the influence of national legislation and international instruments, in particular the Bangalore Principles of Judicial Conduct. The correlation between ethical principles and the principles of judicial independence and impartiality is examined, and their role in preventing reasonable doubts as to the impartiality of the court is revealed. The article explores doctrinal approaches to understanding judicial ethics as a system of professional values performing instructive, regulatory, and preventive functions within criminal proceedings. It is established that the effective implementation of the right to a fair trial depends not only on formal compliance with procedural norms but also on the internal ethical position of the judge, professional integrity, and moral responsibility. Proposals are formulated for improving the mechanisms of ensuring judicial ethics in the context of criminal justice.

Keywords: ethical standards of a judge, fair trial, criminal proceedings, judicial independence, impartiality, judicial ethics, Bangalore Principles, right to a fair trial.

DOI: 10.33663/2524-017X-2026-17-568-571

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.02.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 09.04.2026

Дата публікації: 30.04.2026